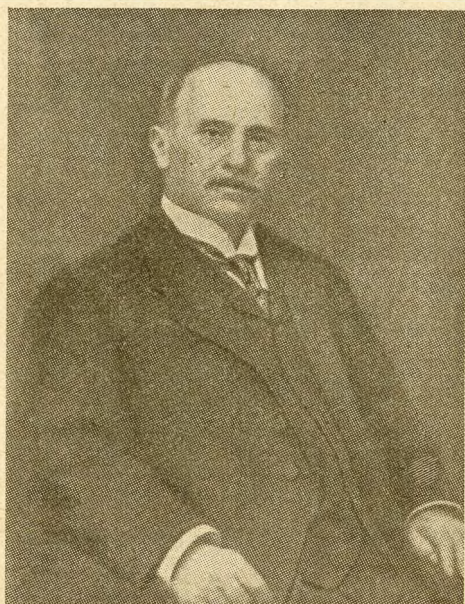

RADOS GUSZTÁV

(1862 — 1942)

A természet- és műszaki tudományszakok különválásának és szerteágazásának korában, a 19. század végén, sőt még századunk első évtizedeiben is a technikai főiskolák és műegyetemek könyvtárait egy-egy szakirodalmi tájékozottsággal bíró, bibliográfiában jártas professzor-könyvtáros vezette. E tudósok főhivatásuk, az oktatás mellett gondjaikra bízott szakkönyvtárakat a műszakiakat jellemző alaposággal, gyakorlatiasan szervezték meg. Ilyen tudós-könyvtárosok álltak hazánk egyetlen műszaki felsőoktatási intézményének, a József-műegyetem könyvtárának élén is: dr. Wartha Vince a kémiai technológia kiváló professzora tekinthető a könyvtár igazi megalapítójának (Vö. Móra László: Wartha Vince. — A könyvtáros. 1959. 1. sz. 11—15. old.) és utóda dr. Rados Gusztáv műegyetemi tanár, a külföldön is ismert matematikus, akinek vezetése alatt a kor legnagyobb magyar műszaki szakkönyvtára kifejlődött.

I.

Rados Gusztáv 1862. február 22-én született Budapesten. Tanulmányait elvégzvé, igen fiatalon, 23 éves korában mint a matematika magántanára lépett a mű-

egyetem szolgálatába. Felkészültsége, éles elméje és lankadatlan szorgalma eredményezte, hogy 1891-ben, 29 éves korában nyilvános rendkívüli, majd két év múlva műegyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki.

A matematikai tudományos világ figyelmét hamarosan felhívta magára. Munkásságának elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia 1894-ben levelező, 1907-ben rendes, 1937-ben tiszteletbeli tagjává választotta, a kolozsvári tudományegyetem pedig díszdoktorrá avatta.

Titkára volt az Eötvös Loránd kezdeményezésére 1891-ben megalakult Matematikai és Fizikai Társulatnak, és ebben a minőségében 22 éven át szerkesztette a társulat híres folyóiratát, a *Matematikai és Fizikai Lapokat*. Rendkívüli odaadással töltötte be tisztét, munkásságának nem kis része volt annak a világ viszonylatban is számottevő fellendülésnek, mely a magyar matematikában ebben az időben megindult. König Gyula halála után a Társulat alelnöke, 1931-ben pedig elnöke lett.

A műegyetemi könyvtár vezetését Rados Gusztáv 1897-ben vette át, és csaknem negyven éven keresztül, az 1933-ban történt nyugdíjazásáig irányította az intézetet. (A könyvtártól csupán az 1911/14-es években, ideiglenesen vált meg, amikor is a műegyetem tanácsa rektorrá választotta.)

Tudományos tevékenységét nyugdíjazása után is folytatta, 1936-ban elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia nagyjutalmát. Elnöke lett az Akadémia matematikai bizottságának, tagja a könyvkiadó és könyvtárosi bizottságnak. Könyvtárosi tapasztalatait szakkönyvek kiadásánál is kamatoztatta: mint a Franklin Társulat igazgatóságának egyetlen természettudós tagja elérte, hogy a tekintélyes vállalat kiadványai között a technika és természettudomány gazdag sorozattal szerepeljen

Tekintély, tisztelet és nagybecsülés övezte, beosztottai szerették és ragaszkodtak hozzá. Hetvenedik születésnapjára nagyszámú tanítványai és barátai — Kürschák József, König Dénes, Riesz Frigyes, Fejér Lipót és még sokan — ünnepi kiadványt szenteltek Rados Gusztáv személyének. 1941-ben még elnökölt a Matematikai Társulat 50 éves jubileumi ünnepségén, ez volt utolsó nyilvános szereplése. 1942. november 1-én, nyolcvan esztendőskorában halt meg.

II.

A századforduló idején a technika gyors ütemű fejlődésével párhuzamosan megnőtt a műszaki világ tudományos irodalma. A szakirodalom áradása a műegyetemi könyvtár gyarapodásában is tükröződik: amikor Rados Gusztáv 1897-ben átvette a könyvtárat, az állomány 50 000 kötet volt, ez a szám nyugalombavonulása idején már 154 000 kötetre emelkedett.

A nagymérvű gyarapodás szükségessé tette a könyvtár nyomtatott katalógusainak bővített, újabb kiadásait. (A József műegyetem könyvtárának első nyomtatott címjegyzéke 1874-ben, a katalógus második kiadása 1893-ban jelent meg.) A műegyetemi könyvtár címjegyzékének harmadik kiadása 1910-ben 90 ív terjedelemben, két kötetre osztva került ki a nyomdából. Az első kötet szakok szerint, a második pedig betűrendben sorolja fel a könyvtár 85 000 darabból álló anyagát. A katalógust a szakkörök kedvezően fogadták, a *Magyar Könyvszemle* kritikája szerint: „Rados Gusztáv műegyetemi tanár rendkívül izléses és fényes kiállításban bocsátotta közre Műegyetemünk címjegyzékének legújabb immár harmadik kiadását. A szedés igen tetszetős és könnyen áttekinthető, sajtóhiba az idegen címekben is csak elvétve akad...” Rados ezenkívül még két nyomtatott katalógust szerkesztett, és ez a teljesítmény — a korabeli könyvtárak hasonló vállalkozásaihoz viszonyítva — magában véve is dicséretes. A műegyetemi címjegyzékek kitűnő gyakorlatiasságukkal, és megjelenésük időpontjában a legnagyobb technikai könyvgyűjteményünk ismertetésével mintegy a műszaki irodalom bibliográfiájának számítotak.

A katalógusokat előszó vezeti be, ezekben Rados Gusztáv matematikushoz illő tömörséggel ismerteti a címjegyzékek létrehozásának körülményeit, a szerkesztésük módját. A bevezető tanulmányok közül kiemelkedik a harmadik kiadás előszava, amelyben a műegyetemi könyvtár új épületével kapcsolatban a korszerű könyvtárápítkezésről értekeznek. Rados időtálló könyvtárápítési programjának alapelvei:

1. A könyvtár fő részei — a raktár, olvasóterem és a hivatali helyiségek — egymástól legyenek elkülönítve, mindamelllett a forgalom a raktárból mind az olvasóterem, mind a hivatali helyiségek irányában a legrövidebb útvonalon legyen lebonyolítható.

2. Az olvasóterem biztosítson kényelmes elhelyezést, sem oszlop, sem pillér a könyvtárhoz emelvényről való szabad kilátást ne akadályozza.

3. A raktár nyújtson tűzbiztonság tekintetében biztosítékat, és úgy legyen fel-

építve, hogy 40—50 év múlva szükségessé váló bővítése a magassági irányban, az alépület megerősítése és bontása nélkül, minimális költséggel legyen eszközölhető.

4. Történjék gondoskodás célszerű folyóiratterem, tanári dolgozó, kezelő helyiségek stb. (a mai értelemben vett szakolvasók) elhelyezéséről.

Rados nagy gondnal és körültekintéssel összeállított programja alapján az 1907—1909-es években építette fel Pecz Samu műegyetemi tanár a műegyetem lágymányosi telepén a könyvtár ma is használatos épületét. A műegyetemi könyvtár történetében mérföldkőnek számít a rendkívül érdekes architektúrájú, célszerű alaprajzú, önálló könyvtárápület. Kevesen tudják, hogy a műegyetem első építési programja értelmében a könyvtár a központi épületben kapott volna helyet. Rados Gusztáv a könyvtárium számtalan nagy és apró igényeinek helyes felismerésével arra a meggyőződésre jutott, hogy a könyvtárat legcélszerűbb szabadon fekvő, önálló épületben elhelyezni. Az építész külföldön szerzett tapasztalatai csak megerősítették Rados elgondolásait.

A jól ismert épülete felesleges bővebben kitérni, mindamelllett egy-két nevezetességet ki kell emelnünk. A könyvtárápület szerkezeti szempontból legérdekesebb része az olvasóterem. Ez a világi rendeltetésű építmények között egész Európában a legszelesebb terem (16,5 m széles, 26 m hosszú, 11 m magas), amely valódi gótikus hálóboltozattal van befedve. Az olvasóterem főbejáratánál levő 12 m × 8 m magas falfestményre a technikai és a természettudományok kiválóságainak ábrázolása készült. (A Benczur-iskola tagjának, Raksányi Dezső főiskolai tanárnak falfestménye sajnos 1945-ben, bombatalálat következtében elpusztult.) A nemes építőanyagok gazdag felhasználásával épített, sajátos gótikus épület templomszerű stílusát sokan bírálták. Egyesek szerint az építész a külföldi mintákat követte, mivel nyugaton, főleg Angliában az egyetemek államosítása után sok helyen a templomot alakították át a könyvtár céljaira. Véleményünk szerint az épület stílusa az építész szakképzettségében leli magyarázatát. Pecz ugyanis a középkori építészeti professzora volt, akinek alkotásaira (Országos Levéltár, Gólyavár, a fásori és a Szilágyi Dezső téri templom, a Vásárcsarnok stb.) jellemző a középkori formák alkalmazása újkori felfogásban. A könyvtárápület korszerűségét a technikai berendezések (alacsonynyomású vízgőzfűtés, olvasótermi szellőzéses légfűtés, raktári porszívó csőhálózat, teher és könyvlift a dolgozószobákban) biztosították. A tervezőt igazolja a tény, hogy némi átépítéssel (fotolabor, zuhanyozók) az épület ma is jól használható.

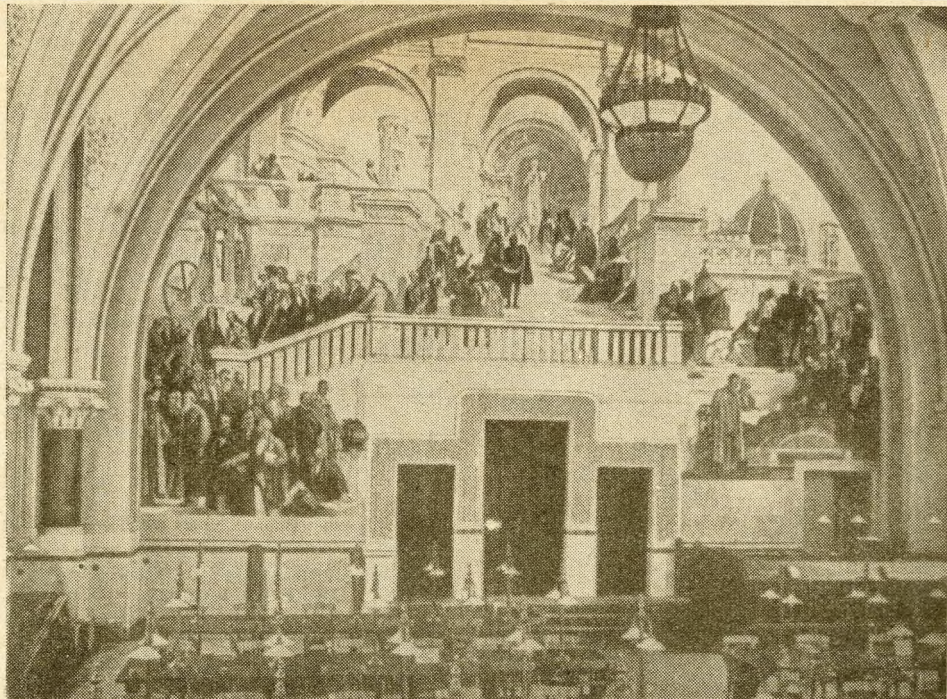
A műegyetem tanácsa Rados könyvtár-igazgatót 1910-ben kiküldte a Brüsszelben megtartott nemzetközi könyvtároskongresszusra. A kongresszus napirendjén a katalógizálás egységesítése, a könyvcsere, a könyvtárközi kölcsönzés, a könyvállomány konzerválása és egyéb nemzetközileg fontos kérdések szerepeltek. A kongresszus után Rados felkereste Francia- és Németország nevezetesebb könyvtárait, és a külföldön szerzett tapasztalatokat felhasználta a műegyetemi könyvtár szolgálatának megszervezésében. Például bevezette, hogy a könyvtár este 21 óra 30 percig tartásuk nyitva, így a hallgatók a késő esti órákban is jól világított, fűtött helyiségben olvashattak. Az új rend következtében a látogatók száma és a használat mértéke megnőtt: 1912-ben az olvasótermet 14 700 fő látogatta, akik 26 500 könyvet használtak, és az otthoni kölcsönzésre kivett kötetek száma is meghaladta az 5000-et. (A műegyetemen ebben az időben 1600 diák tanult.) A könyvtár állománya 87 000 kötet volt, amelynek közel negyed része (20 412 kötet) folyóirat, s ez — a folyóiratoknak a technikai szakirodalomban betöltött fontosságára tekintettel — Rados helyes gyarapítási politikáját bizonyította.

A műegyetemi könyvtár állományának gazdagsága, az épület korszerűsége és a könyvtári szolgálat jó megszervezése foly-

tán az első világháborút megelőző időben kiemelkedő helyet foglalt el a nagykönyvtáraink sorában. Érthető, hogy a könyvtárosok szívesen felkeresték tapasztalatszerzés céljából. Erről tanúskodik például az a levél is, amelyet Szabó Ervin intézett Rados Gusztávhoz, bejelentvén, hogy személyes vezetése mellett a Fővárosi Könyvtár munkatársai meglátogatják a Műegyetemi Könyvtárt. Az illusztris vendég tekintélyére, de Radosra is jellemző, hogy még a levél vételének napján, 1911. december 31-én válaszol Szabó Ervinnek.

1911-ben a Magyar Építő és Ipari Rajzoló Országos Egyesülete beadvánnyal fordult a közoktatásügyi miniszterhez a műegyetemi könyvtár nyilvánossá tétele tárgyában. A műegyetem Radost kérte fel állásfoglalásra, akinek véleményét azonban nem vette figyelembe a műegyetemi tanács, és meghíúsította a könyvtár nyilvánossá tételét.

Az első világháborúval megtört a műegyetemi könyvtár fejlődésének vonala, amely ettől kezdve mély hullámvölgyeket és rövid ideig tartó kisebb fellendüléseket mutat. Kivétel csupán a Tanácsköztársaság időszaka volt. A könyvtárügyi program a Műegyetem könyvtára — mint technikai és technológiai könyvtári központ — köré szervezte volna a többi hasonló könyvtárakat. A kulturális forradalom célkitűzését szolgálta az a rendelkezés,

A műegyetemi könyvtár olvasótermének 1945-ben elpusztult fallfestménye (Raksányi Dezső műve)

zés, amely a műegyetemi könyvtár elavult szervezeti szabályzatát módosította. A Tanácsköztársaság közoktatásügyi miniszteriuma által kiadott 153 364/1919. sz. rendelet, amely a Tanácsköztársaság könyvtárügyének mindaddig ismeretlen, sehol nem közölt fontos dokumentuma, történeti szempontból annyira érdekes, hogy részletes ismertetésére más alkalommal még visszatérünk. Most csupán néhány jellegzetes vonását emeljük ki: Kimondja, hogy a műegyetemi könyvtár ezentúl nyitva áll minden felnőtt (16 éven felüli) számára. A hétköznapiakon elfoglalt dolgozókra tekintettel bevezeti a vásárnapi szolgálatot. A módosító rendelet csökkenti a kölcsönzés határidejét, és intézkedik arról, hogy a szakfolyóiratokat, amelyek eddig csak a tanári olvasóban voltak meg, a jövőben a hallgatók olvasótermében is kitegyék. Hat tagból álló könyvtári bizottságot állít fel, e bizottság feladata, hogy a közönség érdekében ellenőrizze a könyvtári szabályzat végrehajtását és a személyzet működését. (E fontos időszakhoz fűződik annak megállapítása is, hogy a Tanácsköztársaság alatt kiadott mintegy 700 nyomtatványt, röplapot a műegyetemi könyvtár a Horthy-korszak idején gondosan megőrizte.)

Az ellenforradalom uralomrajutásával bekövetkezett hanyatlás a műegyetemen belül legjobban a könyvtárat sújtotta. A dotáció a pénz vásárlóerejének rohamos csökkenése folytán elenyésző. A rendszer „művelődéspolitikájára” jellemző az a levél, amelyet Rados Gusztáv könyvtárigazgató intézett a rektorhoz. A levélben kifejti, hogy a dotáció még arra sem elegendő, hogy a folyóiratok bekötési költségeit fedezze. A legfontosabb külföldi folyóiratokat és kézikönyveket sem tudják beszerezni. „*Felesleges bővebben kifejtenem, hogy könyvtárunk e szánalmas állapota mennyire károsan hat vissza a technikai tudományoknak hazánkban való fejlesztésére és azok oktatására. De ez az állapot visszahat és mérhetetlen károkat okoz kultúránknak és közgazdasági életünknek... egész technikus közönségünk a világtól hermetice el van zárva és a technika, ipar, közgazdaság, a tudomány terén tett haladásokról még tudomást sem szerezhet... Jogosan mondhatom, hogy egész technikus közönségünk érzi a műegyetemi könyvtár hiányának hátrányát, mert sem a műegyetemi szertárak, még kevésbé egyes mérnökök szerezhetik be a szükséges szakműveket és szakfolyóiratokat, mert azoknak 120—150-szeresére emelkedett árát kifizetni képtelenek és így a műegyetemi könyvtár használatára vannak utalva.*” — írta keserűen 1922-ben.

A pénz értékcsökkenését megállította és a gazdasági viszonyokat is némileg meg-

javította a pengő bevezetése. A könyvtárnak juttatott ajándékok értéke is megnőtt. Ekkor jelent meg a műegyetemi könyvtár ötödik és egyben utolsó nyomtatott katalógusa (1927), amely az 1910 óta beszerzett mintegy 13 000 mű címleírását szakonként tartalmazza. A címjegyzék előszavában Rados bátran bírálja az ellenforradalommal bekövetkezett sivár helyzetet, melyre jellemző, hogy az államtól kapott dotáció a háború előttinek még 5%-át sem érte el, és a gyarapodás forrása jóformán teljes egészében a csere és az ajándék lett.

Az 1930-as évek gazdasági válsága ismét súlyosan érintette a könyvtárat. A nehézségek egyre növekedtek, az anyagi támogatást újból csökkentették és a rendszer a kapitalizmusban szokásos módon, a tisztviselők elbocsátásával próbált a helyzetet segíteni. A 70. életévét betöltött Rados professzor is rövidesen megvált a tényleges szolgálatától. 1933-ban került nyugalomnyiba, utolsó ténykedése az volt, hogy a minisztérium megbízásából új szervezeti szabályzatot dolgozott ki a könyvtár részére.

III.

Rados Gusztáv szakismereteit felhasználva minőségileg-rendkívül értékes matematikai anyagot gyűjtött a könyvtárnak. A műegyetem büszke e gyűjteményre, amiről *Sztachó Tibor* dékán 1942-ben, Rados Gusztáv ravatalánál külön is megemlékezett: „*Nem feledkezhetem meg a Műegyetemnek évek hosszú során át volt könyvtárnokáról, aki a műszaki tudományok s a művészetek irodalmának gondos szemmel tartása mellett egy nemzedéket nevelő, színvonalban és teljességben a gótingeniével vetekedő matematikai könyvtárt létesített egyetemünkön.*” Mennyiségileg azonban nem fejlesztette túl a matematikát a többi szak rovására, mint ezt sok kortársa — köztük *Káplány Géza* is — tévesen állította Radosról. Ennek bizonyítására vizsgálódásokat folytattunk a Rados vezetése alatt álló könyvtár gyarapodásának szakszerinti megoszlásáról. 1993-ban az $M = \text{Matematika}$ szak műveinek száma 1028, a teljes állomány 9%-a volt, és 1927-ben a 2971 matematikai mű is csak az akkori teljes anyag (38 000 mű) alig 8%-ára rúgott. Megállapítható tehát, hogy a matematikai szak gyarapodásának aránya valamit még csökkent is. E százalék arány a többi szakokhoz viszonyítva megfelelő, és nem jelent egyoldalúságot, lévén a matematika minden műszaki tudomány alapja, amely valamennyi kar tanrendjében nagy óraszámmal szerepel. E tévhit eloszalásával tartozunk Rados professzor-könyvtárigazgató emlékének.

dr. Móra László